

SHIRIN EBADI - *Ljudska prava kao jamac trajnog mira*

Alen KRISTIĆ

Sazetak

Tekst je posvećen životu i djelu prve muslimanke i ujedno prve Iranke koja je 2003. godine ovjenčana Nobelovom nagradom za mir – Shirin Ebadi. Svojim znanstvenim radom i društveno-reformskim angažmanom, zorno je pokazala ne samo to da je islam s njima kompatibilan već i da može predstavljati značajan izvor inspiracije za poštivanje ljudskih prava i prakticiranje demokracije. Sjedinijujući u svom odvažnom djelovanju vjerničku i građansku odgovornost, postala je trun u oku i za religijske i za svjetovne fundamentaliste. Njezin primjer predstavlja opomenu da isključivanjem žena i religijske institucije i društvo u cjelini sami sebi otimaju polovicu (ili čak i više?) darovanih mogućnosti za učinkovito izvršenje vlastitih zadaća čemu je nužan preduvjet njihova sveobuhvatna katarza, uključujući nadasve onu u polju vlastitog odnošenja prema ženama. U ozračju ravnodušnosti, oportunitizma i kukavičluka, koji prožima sve pore bosansko-hercegovačkog društva, uključujući sferu intelektualnog, političkog i religijskog, pomalja se pred nama kao podsjetnik da čovjeka nije dostojno odustati i rezignirano pristati na faktično, ali i kao veliko ohrabrenje za osobno i zajedničarsko preuzimanje odgovornosti za očovječnije konkretne nam i jedine dane društveno-političke zbilje.

Jedan od svjetskih društveno-političkih prijevora, koji je uvelike obilježio posljednje desetljeće, a nad kojim se još uvijek poput mračne sjene nadvija 11. rujna, sažet je u pitanje o tome je li islam u proturječju s ljudskim pravima i demokracijom, kako to, na radost kršćanskih fundamentalista, propagiraju nedemokratske islamske vlade, koristeći islam kao malj za suzbijanje ljudskih prava i demokracije u islamskom svijetu, ili je islam štit iza kojeg se nedemokratske islamske vlade skrivaju, jer im islam, nakon što su ga srozale na ideološku karikaturu, osigurava metafizičku legitimaciju tlačenja podanika i zatiranja političkih protivnika? Drugačije kazano, mogu li muslimani poštovati ljudska prava i prakticirati demokraciju, i to potaknuti vjerničkom inspiracijom?

Na to pitanje jedinstven je odgovor svojim životom pružila dobitnica Nobelove nagrade za mir 2003, iranska aktivistkinja ljudskih prava Shirin Ebadi¹: „Ne može se poštivanje ljudskih prava otklanjati pozivanjem na religiju. Nema religije koja odobrava tlačenje, rat, diskriminaciju, ubijanje nevinih ljudi, pljačku nacionalnog bogatstva. Nažalost, nedemokratske islamske zemlje uzimaju kao izliku relativnost kultura i vrijednosti za pomisao da država mora promovirati i primjenjivati islamske zakone jer su ljudi u tim zemljama muslimani. Ispunjenje ljudskih prava moguće je samo onoliko koliko su u suglasju s islamskim pravom. U slučajevima u kojima postoji proturječje, kao primjerice kod ženskih prava ili demokracije, islamska država može i smije ne poštivati ljudska prava. Te države priznaju samo svoju vlastitu interpretaciju islamskog prava. Tumačenje drugih muslimana ne priznaju i u cijelosti otklanjaju. Svatko tko ne dijeli njihovu interpretaciju islama u njihovim je očima otpadnik od vjere i svoju je krivnju platio životom ili će mu biti nametnuta snažna cenzura koja mu neće dopustiti širenje njegovih ideja. [...]

Istina je pak da se ispravnim i dinamičnim tumačenjem islama može biti i musliman i ujedno poštivati i pridržavati se ljudskih prava.

Nedemokratske islamske zemlje iz različitih razloga nisu voljne provesti i predstaviti tumačenje islama sporazumno s demokracijom i ljudskim pravima. Jedno takvo tumačenje potreslo bi diktatorsku vladavinu. [...]

1 Shirin je paradigmatična predstavnica od 1980-ih rastuće struje reformatorski raspoloženih muslimana/ki u islamskim zemljama koji demokratske reforme i emancipaciju žena legitimiraju na temelju nepromjenljivih izvora vjere protumačenih u suglasju s modernim okolnostima. Slično kao Fatima Mernissi iz Maroka ili Asma Barlas iz Kuvajta, Shirin pruža konkretan odgovor na potragu sve većeg broja mladih muslimana/ki iz islamskih zemalja za jednakopravnošću i slobodom izbora, ali uz očuvanje muslimanskog identiteta, koji im se raskriva kao zadaća kreativnog oživljavanja i smjelog inoviranja baštinske kulturno-religijske tradicije, a ne više kao dužnost pasivnog služenja tradicionalističkim okaminama prošlosti, koje ne mogu posredovati život. Kao islamskoj feministkinji, Shirin je posebice stalo do transponiranja ontološke jednakosti muškaraca i žena, koju zagovara Kur'an, na društveni plan.

Nedemokratske islamske zemlje skrivaju se iza štita islama, opravdavajući pomoću zloporabe imena islama svoje tlačenje.“

Kao prva muslimanka² i ujedno prva Iranica ovjencana tom čašću, Shirin je, sjedinjujući u svom djelovanju vjerničku i građansku odgovornost, utjelovila formu islama koja ljudska prava i demokraciju percipira kao autentične islamske vrijednosti, postavši na taj način glasnicom oslobođenja muslimana: „Na štit religije i uopće na štit ideologije iza kojeg se skrivaju države mora se baciti svjetlo znanja kako bi svi iskusili istinu, kako bi na taj način svi saznali da je religija zlorabljena. Ustrojavanje 'jedinstvene fronte' muslimana, koji potječu iz različitih naroda i bore se protiv totalitarnih država, uz očuvanje svetih vrijednosti islama, predstavlja radosnu vijest za oslobođenje muslimana. Ta 'jedinstvena fronta' nema ime, vođu, središnjicu i podružnice. Njezino mjesto je u savjesti i duhu svakog mislećeg muslimana koji, uz očuvanje religije svojih predaka, odaje poštovanje demokraciji, ne želeći djelovati prema nepravednoj riječi i ne podnoseći nasilje i tlačenje.“

Crpeći snagu iz islama i kulturnog bogatstva Irana³, Shirin je smjelo podigla glas protiv barbarstva arapsko-islamskog svijeta u liku oskudnosti moralne svijesti, koja rađa mračnjaštvom i netolerancijom, ali i kršćansko-zapadnjačkog barbarstva u liku arogancije i neosjetljivosti, krinke izobličavanja moralne svijesti u oruđe dominacije. Usred političko-ekonomske, klimatske i religijske poremećenosti koja vlada suvremenim svijetom, usidren u vjerničkoj inspiraciji, posvetila je, počevši od samog Irana, začinjajući zajedničke civilizacije utemeljene na univerzalnim vrijednostima i pravilima, obogaćenim kulturno-religijskim raznolikostima, svjesna da je to jedina zaštita od prijetjećeg potonuća čovječanstva u posvemašnje barbarstvo: „Oni koji se opiru pridržavanju ljudskih prava pozivanjem na kulturne razlike i relativnost vrijednosti u stvarnosti su nazadnjački tlačitelji, koji svoju diktatorsku prirodu skrivaju ispod maske kulture, njegujući u ime nacionalne ili religijske kulture namjeru da teroriziraju i tlače svoj vlastiti narod. Svijet će dosegnuti trajan mir onda kad ljudska prava postanu sveobuhvatna i univerzalna. [...] Ono najvažnije nije koju religiju, jezik ili kulturu čovjek ima nego da vjeruje u ljudska prava.“⁴

2 Do sad su dva muslimana dobila Nobelovu nagradu za mir, i to Anwar el-Sadat i Yasser Arafat.

3 Veličanstveno kulturno bogatstvo Irana počiva na tri osnove – zoroastrizmu, grčkoj filozofiji i islamu – iz čijeg je kreativnog prožimanja nastao šijitski islam.

4 Ovaj je citat, kao i prethodni, preuzet iz govora o svjetskom ethosu, naslovljenom „Doprinos islama svjetskom ethosu“, koji je Shirin održala 20. listopada 2005. u Tübingenu. Od 2000. Zaklada svjetskog ethosa iz Tübingena zajedno s lokalnim Univerzitetom organizira govore istaknutih javnih osoba o svjetskom ethosu. Dotični je govor u cijelosti dostupan na <http://www.weltethos.org/data/ge/c-20-aktivitaeten/25a-0014-we-reden-ebadi.php>.

Povratak u prošlost

Iako je na svijet došla 21. lipnja 1947. u Hamadanu, smještenom na sjeverozapadu Irana, Shirin je, uz dvije sestre i brata, rasla u Teheranu. Njezina se obitelj, prepoznatljiva po prakticiranju vjere i stjecanju znanja⁵, u glavni grad preselila 1948.

Kao jedan od prvih sveučilišnih predavača trgovačkog prava, njezin je otac, Mohammad Ali, vršio dužnost zamjenika ministra poljoprivrede do velikog političkog potresa u Iranu 1953.⁶

Svoje ime, sa značenjem sasvim oprečnim njezinom snažnom karakteru – „shirin“ na perzijskom znači „slatka“ - Shirin duguje majci Minu Yamini, domaćici posvećenoj odgoju djece, koja je u mladosti željela postati liječnica, ali su je u tome spriječili roditelji, uskrativši joj dozvolu za pohađanje koledža.

Još kao djevojčicu, koja je patila od mučnja, Shirin je krasio osjećaj za slabije i pravdu, koji će kasnije sazreti u njezin životni poziv. U tome će je osokoliti primjer oca, vrsnog pravника, ali i iskustvo ravnopravnog ophođenja njezinih roditelja prema djeci neovisno o spolu što je u Iranu, saznat će poslije, bila rijetkost.

Svoje školovanje Shirin je započela 1954.⁷ Kao 14-godišnjakinja doživjet će snažno mistično iskustvo, moleći na krovu obiteljske kuće za bolesnu majku, koje će njezinu vjeru u Boga učiniti nepokolebljivom. Uvjerena da će se kao sutkinja moći učinkovito boriti za pravdu, 1965. započela je studij prava na Pravnom fakultetu u Teheranu.⁸

5 Stekavši doktorat iz ekonomije, brat joj je postao profesor u Santa Barbari (SAD), a jedna od sestara, ostavši u Iranu, stomatologinja.
6 Tada je samovolja svjetskih sila, ne po prvi put, uništila nastojanja iranskog naroda za istinskom demokracijom. Kao vođa Nacionalnog fronta, saveza različitih političkih snaga za oživljavanje demokracije, Mohammad Mosaddeq je 1951. kao velika prijateljica apsolutističkoj vladavini šaha Mohammada Reze Pahlavija, postao predsjednik vlade. Nastojeći resurse Irana vratiti iranskom narodu, Mosaddeq je potakao iranski parlament da 1951. nacionalizira sve zapadnjačke naftne kompanije. Šah Reza je, nakon što je 1953. izveo uzaludan pokušaj smjene Mosaddega, morao napustiti Iran. No, Mosaddeq nije bio smetnja samo šahu Rezi nego i Englezima koji su nacionalizacijom naftnih kompanija lišeni vlasti nad iranskim naftnim bogatstvom. Skrivajući istinske motive, žudnju za naftom kao temeljem imperijalističke moći, Engleska je pridobila SAD, do tada iznimno poštovane u Iranu, za tajni plan svrgavanja Mosaddega. Za tadašnjeg američkog predsjednika, fanatičnog antikomunistu Eisenhowera, pronašli su sjajnu izliku: tobožnju prijetnju okretanja Mosaddega Sovjetskom Savezu. Organiziravši 1953. državni udar protiv demokrate Mosaddega, CIA je vlast u Iranu vratila šahu Rezi, potom još okrutnijeg diktatora. Kao nerijetko u povijesti arapsko-islamskog svijeta, izbor Zapada je bio sluganski tiranin, a ne osvjeđeni demokrata.

7 Pohađala je osnovnu školu „Firuzkuhi“, a potom srednje škole „Dadgar“ i „Reza Shah Kabir“ u Teheranu.

8 Godinu ranije šah Reza je iz Irana prognao svog najvećeg opozicijskog neprijatelja ajatolaha Ruholaha Homeinija. Neovisno o reformi školstva, koja je mladim ženama otvorila vrata visokom obrazovanju, uključivo angažman u parlamentu i ministarstvima, agrarnoj reformi i industrijalizaciji, apsolutistička vladavina šaha Reze, utemeljena na okrutnom suzbijanju opozicije, rasplamsala je nezadovoljstva naroda, napose studenata i islamskih intelektualaca. Na čelo opozicije isplivali su šijitski klerici, predvođeni ajatola-

Nakon tri i pol godine studija, Shirin je diplomirala pravo, položivši neposredno nakon toga i pristupne ispite za rad u ministarstvu pravde. Na temelju 6-mjesečnog naukovanja, u ožujku 1969. postala je sutkinja, i to prva u povijesti Irana. 1971. stekla je i doktorat iz područja obiteljskog prava.

Sa svega 28 godina, Shirin će 1975. već kao ugledna pravica, zauzeti položaj predsjednice 24-članog Gradskog suda u Teheranu. Iako je u očima većine iranskih muškaraca, ustrašenim neovisnim ženama, njezin poziv sutkinje predstavljao nedostatak, Shirin se još iste godine udala za Javada Tavassoliana, od nje 5 godina starijeg elektro-inženjera. Iako mu ženina karijera nije smetala, zahtijevao je da Shirin zarad nje ne zapostavlja dužnosti kućanice.

Sudjelujući još kao studentica u političkim demonstracijama protiv šahova režima, Shirin je kao sutkinja, svjesna rizika, branila prava političkih zatvorenika, oštro se protiveci cenzuri tiska. Okrutnost šahovog režima učinila je od nje oduševljenu pristalicu islamske revolucije, koju je iz progona propagirao ajatolah Homeini, obećavajući ustrojavanje islamske republike u kojoj će prožimanje islama i demokracije osigurati posvemašnju slobodu za žene, u svemu jednaku muškoj, i slobodu govora, bez ugnjetavanja i cenzure, naprosto slobodu i neovisnost za iranski narod. No, nakon što se u siječnju 1979. pobjedonosno vratio u Teheran, a u travnju 1979. proglasio Islamsku Republiku⁹, ajatolah Homeini je, kao vrhovni vođa, radikalno promijenio svoj diskurs. Ljudska prava i demokraciju pokazao je kao prijeteće islamu, nagovijestivši dokidanje slobode izražavanja i političkog djelovanja.

Iako se toga nije pribojavala, Shirin će na vlastitoj koži iskustiti izopačenje islamske revolucije. Njezino pouzdanje da će je zaštititi to što je još za šahova režima bila njezina pristalica, k tomu još ugledna sutkinja u Teheranu, uvelike poznata i po novinskim člancima, pokazat će se ispraznim.

Kad se u travnju 1979. vratila u Teheran iz New Yorka, Shirin je bila zaprepaštena.¹⁰

hom Homeinijem. Njegova će kritika šahovog režima predstavljati inspiraciju revolucionarnog pokreta čak i tijekom godina njegova progona, prvo u šijitskom svetištu Najafu u Iraku, a potom u francuskom gradiću Neauphle-le-Château. Primičući se svome kraju, okrutnost šahova režima poprimala je sve veće razmjere. Prema izvješću Amnesty Internationala iz 1977. broj političkih zatvorenika u Iranu se povećao s 25 na 100 tisuća.

9 Po državnom uređenju Islamska Republika Iran je predsjednička republika, utemeljena na pokušaju kombiniranja modela zapadnjačke države (trodioba vlasti, državni organi i temeljne slobode) sa šijitskim vjerskim učenjem, do sada na štetu demokracije i ljudskih prava. Najvišu vlast ima vjerski vođa, a za podudarnost Ustava sa šijitskim vjerskim učenjem zadužena je 83-člana skupština stručnjaka (birana na 8 godina na općim izborima, ona tumači Ustav i bira vjerskog vođu) i 12-člano Vijeće čuvara (sastavljeno od 6 pravnik i 6 klerika, ono provjerava jesu li novi zakoni u skladu s Ustavom i islamom). Predsjednik se bira na općim izborima na 4 godine, kao i 270 poslanika jednodomnog parlamenta u kojem su 4 mjesta rezervirana za pripadnike vjerskih manjina. No, pristup izborima imaju samo kandidati s odobrenjem Vijeća čuvara.

10 Doživjevši dva pobačaja, Shirin se tijekom 4-tjednog boravka

Iransko društvo koje je hitalo moderni, preko noći je nasilno vraćeno više od jednog tisućljeća unatrag u prošlost, davno razdoblje širenja islama u Iranu. Konzervativno-patrijarhalne vrednote tog razdoblja najednom su postale isključivi kriterij autentičnosti islama, iako je protivljenje tim vrijednostima predstavljalo jednu od razlučujućih obilježja prve islamske zajednice. Režimska interpretacija islama, nazadnjačka i jedina važeća, islam je izobličila u ključnu polugu vladanja i legitimacije zakona protivnih ljudskim pravima i demokraciji. Umjesto svrgnute svjetovne diktature, nazirali su se obrisi religijske. Iako je donijela neovisnost, islamska revolucija je izneverila težnju iranskog naroda za slobodom.

Neće proći dugo, a Shirin će se naći pod neumoljivim žrvnjem islamske revolucije, neprijateljski raspoložene spram žena.

Poslije 4-godišnjeg iskustva sutkinje, koncem 1979. u ministarstvu pravde bit će degradirana na položaj daktilografkinje, i to samo zato što je žena. Temeljem svoje prirode, žene su previše osjećajne da bi mogle trijezno promišljati u suglasju s izrazito racionalnim načelima zakona. To je bilo obrazloženje kojim se poslužilo povjerenstvo koje je Shirin pripočilo vijest o degradaciji, ne osiguravši joj pri tome čak niti mjesto za sjedenje, iako je bila u visokoj trudnoći.¹¹ Shirin je pokrivanjem kose, a ne stručnim znanjem, trebala odati poštovanje islamskoj revoluciji.

S nevjericom i užasom Shirin je pratila uvođenje zakona koji su, utvrđujući pravnu nejednakost muškaraca i žena, sve više ograničavali ženska prava, i to u pravilu pozivajući se na islam. Uslijed lišavanja žena statusa ravnopravnog pojedinca pred zakonom, žene su u sijasetu zakona tretirane kao da vrijede upola kao muškarac: vrijednost muškarčeva sudskog svjedočanstva imaju tek dva ženska, da bi dokazala nasilje u braku žena mora imati dvije svjedokinje, muškarac se može razvesti od žene bez njezine privole i na temelju bilo kakvog razloga, legalizirana je poligamija, u slučaju razvoda skrbništvo nad djecom pripadalo je očevima, za jednake ozljede ili štete, primjericice u prometnom udesu, osiguranje će ženi isplatiti pola sume koja bi u tom slučaju pripala muškarcu, zakonska granica za sklapanje braka smanjena je s 18 na 9 godina, dokinut je „Zakon o zaštiti obitelji“, koji je ženama jamčio slobodu izbora životnog partnera, pravo na razvod i financijsku podršku.

Da se restriktivni zakoni poštuju, ustrojena je i „moralna policija“ koja je imala neograničeno pravo zadiranja u privatni život svakog pojedinca, pa čak i u stvarima kao što su držanje za ruku u javnosti ili odijevanje. Nevelik broj zakona u svoju korist, žene nisu mogle koristiti zarad ekonomske ovisnosti o muškarcima, nastale gotovo posvemašnjim isključenjem žena iz „javne sfere“.

u New Yorku na „Long-Island klinici“ podvrgla medicinskom tretmanu koji joj je trebao omogućiti uspješnu trudnoću.

11 To je učinjeno iako je u ožujku 1979. ajatolah Homeini izjavio da će žene, ukoliko nose čador, moći ostati u državnoj službi.

Sučeljena s pravnom diskriminacijom žena, Shirin je u znak protesta nagovorila muža da pred notarom sklope bračni ugovor koji joj je jamčio prava koja su joj kao ženi, supruzi i uskoro majci, oduzeli revolucionarni zakoni, uključujući pravo na razvod i skrbništvo nad djecom. Notar je bio uvjeren ili da je njezin muž nepismen, što je Shirin omogućilo da ga prevvari, ili je naprosto izgubio razum.

U travnju 1980. Shirin je na svijet donijela kćerku Negar. Nakon 2-mjesečnog boravka kod kuće, krenula je na posao, noseći svaki dan sa sobom i malu Negar. Stjerani u financijsku stisku, Shirin i Javad nisu mogli angažirati dadilju.

Iako je bila ogorčena profesionalno-ljudskom degradacijom, Shirin nije prihvatila ponudu glavnog državnog tužitelja, Fathollaha Bani Sadra, da postane pravna savjetnica njegovog brata, prvog predsjednika Islamske Republike, da ne bi izazvala sumnju da surađuje s režimom.

Za razliku od mnoštva prijatelja, Shirin se, prevladavajući rezignaciju, othrvala iskušenju da napusti Iran. Smatrajući svojom dužnošću da ostane u domovini, frustriranost je pretočila u odrješitost da pridonese ozdravljenju iranskog društva što će je preobraziti u braniteljicu žrtava revolucionarnih zakona, napose djece, žena, studenata, novinara i političkih disidenata. Od početka je bila uvjerenjena u to da borba za novi Iran mora biti vođena nenasilno unutar iranskog društva: „Svako tuđinsko miješanje tu će borbu isključivo otežati. Nijedna država nema pravo drugoj nametati svoju volju, pa makar to imalo za cilj postizanje dobra.“

U namjeri da smjer društveno-političkih događanja u Iranu iznova okrene prema moderni, Shirin će utvrditi tragični usud muževljeva brata Fuada, 17-godišnjeg studenta i pristalice mudžahedina.¹² Sud ga je zarad širenja «ilegalnog tiska» osudio čak na 20 godina zatvora da bi potom bio likvidiran tijekom izdržavanja kazne u zloglasnom odjelu za političke zatvorenike teheranskog zatvora «Evin». Usred rata između Irana i Iraka¹³, tijekom kojeg su se, sučelice zajedničkom neprijatelju, privremeno stišale kritike režima, Shirin je 1983. na svijet donijela Nargess. Iako se njezin stručni položaj u međuvremenu donekle popravio – u odjelu ministarstva pravde za starateljstvo nad maloljetnicima radila je tada kao stručni obrađivač predmeta – Shirin je 1984. zatražila prijevremenu mirovinu. Sretni da će se napokon riješiti «neugodne» pravnice, u ministarstvu su bez oklijevanja udovoljili njezinom zahtjevu.

Za zadaću izgradnje ratom razorene zemlje,

12 Mudžahedini su uvelike bili zaslužni za rušenje šahova režima. No, mudžahedinima će se, brzo prozrevši lažna obećanja ajatolaha Homeinija, prometnuti u u razočarane protivnike novog režima.

13 Prvi Zaljevski rat, sa žrtvama čiji se broj kreće između 350 tisuća i 1 milijuna, trajao je od 1980. do 1988. Budući da je Teheran nerijetko bio izložen napadima iračkih raketa i zrakoplova, Shirin je jedan period rata, s dvije kćerke i mladom sestrom, provela izvan Teherana, nedaleko od Kaspijskog jezera, dok je Javad, da bi se brinuo za punca i punicu, ostao u glavnom gradu.

ajatolahov režim nužno je trebao i žene što je polučilo određeno popuštanje u zakonskim restrikcijama, primjerice u sferi obrazovanja s posljedicom silnog povećanja broja studentica, ali je to još uvijek bilo daleko od ponovnog uvođenja jednakopravnog položaja žena pred zakonom.¹⁴

U tom ozračju započelo je i postupno pripuštanje žena odvjetničkom poslu što je potaklo i Shirin da zatraži licencu za otvaranje odvjetničkog ureda. No, zarad «oštrog jezika» dozvolu će zaprimiti tek 1992, nakon gotovo 4-godišnjeg čekanja. U tom će razdoblju, podučavajući pravo na teheranskom univerzitetu, Shirin položiti znanstvene temelje svog kasnije društvenog angažmana, istražujući povijest ljudskih prava u islamu, uključujući i sam Iran.¹⁵ Spoznaje do kojih je dolazila, pretakala je u novinske članke i knjige o ljudskim pravima, razobličujući pomoću znanja lažnost režimske interpretacije islama: pravo protumačen, islam je suglasan s demokracijom i ljudskim pravima.

S dozvolom za obavljanje odvjetničkog posla u rukama, Shirin je prizemlje obiteljske kuće preuredila u odvjetnički ured, posvetivši se slučajevima iz sfere trgovačkog prava. N

o, izvan radnog vremena posvetila se bez naknade rasvjetljavanju slučajeva povezanih s povredama ljudskih prava, a poticaj za to bio je njezin najveći strah: „Moj najveći strah je strah od fanatizma i fundamentalizma u smislu da neki ljudi smatraju kako su u apsolutnom posjedu istine, uvjereni u to da se svi drugi ljudi nalaze u zabludi.“

Budući da je bila uvjerena kako ophođenje prema marginaliziranim i nemoćnim u društvu predstavlja vjerodostojan kriterij moralnog stanja u društvu, u središtu njezinih nastojanja oko ljudskih prava na samom početku našla su se djeca.

Protiv pravne diskriminacije

Svjesna nepoštovanja dječjih prava u Iranu, Shirin je 1995. pomogla osnivanje „Asocijacije za podršku dječjih prava“ čija je zadaća bila uvjeriti parlament da provede reformu postojećih iranskih propisa sukladno Konvenciji o pravima djeteta UN-a iz 1989. Iako ratificirana, Konvencija u Iranu nije doživjela implementaciju oko čega se Shirin trudila kao

14 Da je pravna diskriminacija žena znala poprimiti tragikomične dimenzije, može dočarati ono što je Shirin doživjela tijekom obiteljskog izleta u skijaški centar Dizine, smješten nedaleko od Teherana. Dok se Javad vozio autobusom za muškarce, Shirin je, s Negar i Nargess, putovala u ženskom autobusu. Za vrijeme kontrole službenik je otkrio da Shirin u Dizinu namjerava ostati nekoliko dana, pa joj nije htio dozvoliti nastavak putovanja dok mu ne predoči odobrenje glave obitelji. Budući da je Javad u muškom autobusu već bio daleko, Shirin je bila prisiljena pozvati majku u Teheran koja je službeniku telefonom potvrdila da njezina 45-godišnja kći ima dozvolu prenoćiti izvan kuće. Kao i druge žene, Shirin će, angažirajući se za ljudska prava, moći putovati isključivo na temelju dozvole supruga, a bez njegove pisane dozvole neće moći napuštati Iran.

15 Tako je nastao njezin iznimno vrijedan znanstveni rad: „Povijest i dokumentacija ljudskih prava u Iranu“ (1993).

predsjednica Asocijacije do 2000, a potom kao njezin oficijelni savjetnik.

S više od 5 tisuća djelatnih pristaša, Asocijacija je otvorila telefonsku liniju za pomoć, namijenjenu djeci i roditeljima, vrtić i dom za djecu beskućnike. U svrhu njihovog populariziranja, Asocijacija je tiskala i časopis o dječjim pravima.

U sklopu tih nastojanja Shirin je objavila i dva značajna znanstvena djela: „Prava djeteta. Studija o legalnim aspektima dječjih prava u Iranu“ (1987) i „Komparativno dječje pravo“ (1997), usporednu analizu dječjih prava u Iranu i Konvencije o pravima djeteta.¹⁶

Promoviranje prava djeteta Shirin će sučeliti i s problemom iranskih propisa o starateljstvu nad djecom koji su, slijedeći tradicionalno-običajne zakone, bili sasvim u korist očeva. Kao odvjetnica zastupala je majku djevojčice Arine Golsham koja je uzalud pokušavala dobiti starateljstvo nad njom, iako su postojali dokazi o zlostavljanju djevojčice od strane oca i polubrata. Slučaj je zgrozio javnost što je Shirin iskoristila da se 1998. izvrši revizija zakona o starateljstvu. Nakon razvoda starateljstvo nad djecom više neće automatski pripadati ocu nego će se o djeci do 7 godine skrbiti majka, a sud će tek potom donijeti presudu o trajnom starateljstvu. Sjenu na pobjedu bacit će Arinina smrt uslijed zlostavljanja čega se Shirin i pribojavala.

Pored zagovaranja posebnih sudova za dječju delikvenciju¹⁷, Shirin se posvetila i poboljšanju društveno-pravnog statusa studenata, osiguravajući stipendije za socijalno ugrožene studente.¹⁸

2001. Shirin se izborila za novo unaprjeđenje pravnih propisa, ovaj put s obzirom na zakonom propisanu dob za sklapanje braka. Od sada će djevojčice ispod 13, a dječaci ispod 15 godina, za zakonsko sklapanje braka trebati odobrenje suda.¹⁹ 2002. Shirin je izradila nacrt zakona o zabrani svih oblika nasilja nad djecom koji je nedugo potom i ratificiran.

Još na samom početku borbe za prava dje-

16 Obje su publikacije objavljene i na engleskom jeziku uz pomoć UNICEF-a, prva 1993, a druga 1998, s tim da je prva proglašena knjigom godine od strane iranskog Ministarstva za kulturu i islamski odgoj.

17 Povod za to bila su njezina nastojanja oko ukidanja smrtno kazne koja pogađa i maloljetne prijestupnike. Ima li se u vidu broj stanovnika, Iran je po izvršenim smrtnim kaznama prvi u svijetu. Do dokidanja smrtno kazne nisu doveli niti prosvjedi majki koje su prije likvidacija maloljetnika recitirale stihovala Kur'ana, opominjući da je pravo na život temeljno ljudsko pravo.

18 Jedan od ključnih problema iranskog društva, uz deficit demokracije, nezaposlenost je mladih. Beznade u društvu mladu populaciju – 70 posto stanovnika Irana mlađa je od 30 godina – izručuje sve masovnijem konzumiranju droge. Uz rastuću nezaposlenost i nepismenost, zabrinjava sve veći stupanj socijalne nepravde – 40 posto stanovnika živi ispod granice siromaštva, a po procjenama stranih diplomata čak 60 – pa 1,8 miliona djece i mladih ne ide u školu, tragajući za poslom na «crnom» tržištu kako bi prehranili obitelji. Jaz između 5 posto bogatih i 95 siromašnih nesnošljiviji je.

19 Reformski raspoloženi pravници bili su za to da granična dob za djevojčice bude 15, a dječake 18 godina. No, tome se ispriječilo Vijeće čuvara, klerikalno uporište konzervativizma. Postignuti napredak bio je plod kompromisa.

teta, za što je 1996. nagrađena od strane „Human Rights Watch“-a, Shirin je postavila temelje svoje strategije za ozdravljenje iranskog društva: nenasilno korištenje oficijelnog pravnog okvira, s nadom da će socijalne reforme polučiti i političke.

Toj strategiji ostala je vjerna i kad je započela poticati iranske žene da se ne pokoravaju zakonima pred kojim nisu uvažene kao ravnopravni pojedinci: „Ustrajte u borbi! Ne vjerujte u to da ste predodređene da zauzimate niže pozicije u društvu! Dokopajte se obrazovanja! Dajte sve od sebe i natječite se u svim područjima života! Bog nas je sve stvorio jednakim. Boreći se za status jednakosti, poduzimamo ono što Bog želi od nas da učinimo.“

Zanimljivo je da su restriktivni zakoni prema ženama oprečni društvenom položaju žena u Iranu – žene čine trećinu radno sposobnih stanovnika Irana i daleko su obrazovanije od muškaraca²⁰ – ali i pozitivnom kur'anskom revolucioniranju položaja žena u Arabiji 7. stoljeća.

Umjesto da kreativno razvijaju kur'ansku revoluciju s obzirom na položaj žena sukladno pozitivnim općeljudskim dostignućima, zakonski propisi u ajatolahovom Iranu su zatrli i ono što je bilo već dosegnuto u prvoj islamskoj zajednici, a na što se Shirin, argumentirajući «islamski», nerijetko poziva, prizivajući u sjećanje ključnu ulogu žena u prvoj islamskoj zajednici, nadasve Hatidže, Aiše i Fatime: „Sam je Poslanik prije 14 stoljeća, kad je među beduinima imati kćer predstavljalo sramotu, ljubio ruku svoje kćeri Fatime, govoreći o njoj uvijek s poštovanjem. [...] U jednoj takvoj religiji u 21. stoljeću se u Iranu tvrdi da krvarina za jednu ženu iznosi polovicu one za muškarca. [...] Pripovijest o Aliju, najvećem šijitskom imamu, veli da je od ljutnje i bijesa plakao kad je opazio da je jednoj židovki otet nakit kao poraz za islamsku vlast. U jednoj takvoj religiji vidimo da se u 21. stoljeću žene, koje nisu muslimanke i ne moraju nositi islamsku odjeću, na to prisiljava i da se kršćani, kojima je pijenje vina dozvoljeno, zarad uživanja u vinu bičuju, a da se pripadnicima drugih religija odrubljuje glava pod izgovorom nevjere, i tisuće drugih zločina. [...] Poslanik je spavao na hasuri i hranio se datulama. Kalifi su također vodili skroman život kao siromasi njihova vremena. Poslanikova i Alijeva kuća, koja još postoji u Medini, svjedoči o njihovom jednostavnom životu. No, danas u 21. stoljeću susrećemo vladare s bajoslovnim bogatstvom, a pored njihovih harema, čiji je luksuz neopisiv, sirotinja skapava od gladi. Klasne razlike u islamskim zemljama ostavljaju bez riječi.“

Svjesna toga, Shirin se, posvećena ženskim pravima, u isto vrijeme poziva na Opću deklaraciju ljudskih prava, koju iranska vlast, iako ju je ratificirala, ne poštuje, i dinamičnu interpretaciju izvora

20 Žene u Iranu čine preko 60 posto studentske populacije. Tri su univerziteta već pokrenula ženske studijske programe, a u jednom od njih, na univerzitetu «Allameh Tabatabai», sudjeluje i sama Shirin.

islamske vjere, poglavito Kur'ana, koja uvažava povijesni kontekst njihova nastanka, ali i onaj modernog čovjeka: „U islamu postoji mogućnost da se pomoću ljudskog razuma zakoni prilagode lokalnim i vremenskim uvjetima, rješavajući mnoge socijalne probleme. Jedan islamski zakon kaže da se u islamu prihvaća sve što proizlazi iz razuma i da na razumu počiva sve ono što je rečeno u islamu. Dakle, ako u interpretaciji Kur'ana ili u riječima Poslanika susretamo nešto što se ne slaže sa današnjim ljudskim saznanjima, zasigurno smo se prevarili u interpretaciji i nismo razumjeli značenje. [...] Jedan od velikih interpretatora Kur'ana, prije 10 godina preminuli ajatolah Tabai, rekao je da se Kur'an iznova mora interpretirati svakih 50 godina. Da je danas živ, s obzirom na brzinu s kojom ljudsko znanje napreduje i revoluciju koja se dogodila u području komunikacije, 50 godina bi reducirao na 5.“

Nepravde koje se nanose ženama u Iranu, ali i u arapskom svijetu, uvjeren je Shirin, nisu tako uvjetovane samim islamom već proizlaze iz starijeg konzervativno-patrijarhalnog društvenog sustava. Ponegdje, kao u ajatolahovom Iranu, spletom različitih društveno-političkih okolnosti, «umrtviviši» ono revolucionarno u Kur'anu, taj je konzervativno-patrijarhalni sustav od islama načinio svoj ideološki štiti, umjesto da ga autentične islamske vrijednosti reformiraju i prevladaju.

Iako se Shirin izborila za parlamentarno usvajanje Konvencije o dokidanju svih oblika diskriminacije žena UN-a (CEDAW) iz 1981, to nije polučilo konkretne plodove jer se reformskom iskoraku iznova ispriječilo Vijeće čuvara ocjenom da Konvencija nije sukladna islamskim zakonima.²¹

«Kampanja za milion potpisa», pokrenuta 2006, predstavlja paradigmatičan primjer na koji se način Shirin, spajajući nenasilje i građansku neposlušnost, zalaže za ženska prava u Iranu.

Poticaj za Kampanju, u kojoj su sudjelovali i muškarci, bio je nacrt «Zakona za zaštitu obitelji» koji je dozvoljavao da se muškarac i bez privole prve žene može oženiti drugom. Milijun prikupljenih potpisa prisililo je parlament na neprihvatanje tog nacrta, ali su 43 aktivistkinje tijekom prikupljanja potpisa završile na sudu, a 10 čak u zatvoru.

Da ojača svoj zahtjev, Shirin je u samom parlamentu, okružena drugim ženama, poduzela i «štrajk sjedenja».²²

21 Iranski režim u biti ne čini ništa za žene. Porezne olakšice za poslodavce koji zapošljavaju žene, obvezujuća kvota zaposlenih žena u poduzećima, prava trudnica, sve je to daleki san. Na 10 zaposlenih muškaraca, iako su obrazovanije, dolazi tek 1 žena. Rijetki zakoni koji uvažavaju ekonomske potrebe žena, zanemaruju fizičke i emocionalne. U takvom ozračju samovolja poslodavaca lako obesnažuje rijetke zakone u prilog žena.

22 O učinkovitosti tog nenasilnog načina borbe svjedoči usud jedne od zatočenih aktivistkinja, 23-godišnje novinarko: Uvjet da do glavne rasprave ostane izvan zatvora bilo je plaćanje kaucije. Ne želeći to prihvatiti, otišla je u zatvor, iako je sudac uvjeravao da će ga za tjedan dana na koljenima moliti da je pusti na slobodu. Namjerno nije smještena među političke zatvorenike već kriminalce.

Da se diskriminacijski propisi spram žena isključe makar iz krivičnog zakona, Shirin se borila kao zastupnica obitelji 11-godišnje Leile Fathahi, koja je nakon otmice, okrutno silovana i smaknuta.²³

Kao i u slučaju dječjih prava, uz praktično zalaganje za ženska prava, Shirin je radila i na njihovom znanstvenom utemeljenju o čemu, uz mnoge članke, govori njezina knjiga «Ženska prava», tiskana 2002.

Zagovaranje ženskih prava Shirin je priskr pilo kritike konzervativno-religijskih krugova čiji su nositelji pretežno bile žene. Budući da je kao aktivistkinja ženskih prava ustrajavala u svom vjerničkom identitetu, zagovarajući nenasilne reforme, izazvala je i kritičke opaske iz sekularističkih krugova. Kao osoba koja je u svom djelovanju pomirila vjerničku i građansku odgovornost, Shirin je postala „**trun u oku**“ i za religijske i za svjetovne fundamentaliste.

Iako usredotočena na dječja i ženska prava, Shirin iz svog vidokruga nije izgubila niti prava radnika i izbjeglica, o čemu svjedoče njezine publikacije: „Mladi radnici“ (1989) i „Prava izbjeglica“²⁴ (1993).

Promišljanja o ljudskim pravima kao takvim nagnat će je na smjelo zastupanje političkih disidenata čija je ljudska prava režim pogazio. Činjenicu da se toga nitko nije smio latiti, Shirin je doživljavala kao svoju posebnu dužnost: prevladati strah i učiniti prvi korak.

Glas „ušutkanih“

Iako je 1997. dužnost predsjednika pripala reformatorski orijentiranom Mohammadu Hatamiju, u čijoj je kampanji sudjelovala i Shirin, pogoršanje stanja ljudskih prava u liku političkih ubojstava i dokidanja slobode govora se nastavilo.

Već koncem 1998. iransku javnost je zaprepastio niz međusobno povezanih ubojstava uglednih političkih disidenata i sekularnih intelektualaca u Teheranu.²⁵ Među njima je bio i bračni par Foruhar,

Saznavši da neki zatočenici nemaju branitelje, nazvala je Shirin, koja je za njih pronašla odvjetnike koji će to biti bez naknade. Nedugo potom, iznova je nazvala Shirin, tražeći da od prijatelja prikupi knjige koje bi zatočenici mogli čitati. U zatvor je stiglo toliko knjiga da je oformljena zatvorska biblioteka. Naposljetku je u zatvoru zatočenice počela sustavno poučavati ženskim pravima. Nakon što je provela mjesec dana u zatvoru, sam je ravnatelj zatvora zaklinjao suca da je pusti na slobodu jer će u protivnom sve zatočenice postati feministkinje.

23 Tradicionalni zakon od žrtvine obitelji traži da isplati «krvarinu» obitelji počinitelja u slučaju smrtne presude. No, «krvarina» za muškarca bila je dvostruko veća nego za ženu. Obitelj stradale Leile nije mogla skupiti «krvarinu» čak niti prodajom kuće. Shirin je zahtijevala da se u slučaju krivičnih prijestupa dokine «krvarina», a u svim drugim slučajevima njezin iznos izjednači i za muškarce i za žene. U slučaju Leiline obitelji, sud je iznos «krvarine» smanjio za 1/3.

24 Poslije ruske invazije na Afganistan u Iran je stiglo preko 3 milijuna izbjeglica.

25 Na dan objavljivanja njihova prijevoda i povijesti Opće deklaracije ljudskih prava likvidirani su Javad Sharif, Mohammad Mokhtari i Mohammad Jafar Pouyandeh.

svirepo likvidiran u svom obiteljskom domu: Dariush, 70-godišnji kritičar režima, nekoć oduševljeni pristalica islamske revolucije i prvi ministar rada Islamske Republike, i njegova 10 godina mlađa supruga Parvaneh. Njihova kći Parastou angažirala je Shirin, svjesnu da opasno zamjera režimu, u rasvjetljavanju zločina.

Nalogodavci nikada nisu otkriveni, a 2003. dvojicu tajnih agenata, vjerojatno žrtvenih jaraca, sud je poslao u zatvor. Pripremajući se za sudski proces, Shirin je, pretražujući istražne akte, 2000. pronašla svoje ime na vrhu liste osoba koje je eskadron smrti trebao likvidirati po nalogu ministra tajne službe, kažnjenog zarad tog propusta, ali ne i samog naređenja.

Sljepoća režima za sve težu socijalnu situaciju izazvat će u srpnju 1999. mirne studentske prosvjede u Teheranu. U napadu na prosvjednike, koji se odigrao u nazočnosti policije, stradat će student Ezzat Ebrahiminejad. Čuvši da njegov otac namjerava prodati kuću da bi prikupio novac za odvjetnika, Shirin se bez naknade angažirala u slučaju. Na sasvim neočekivan način pošlo joj je za rukom dokazati da su napadači bili plaćenici režimskih sigurnosnih snaga.

U ožujku 2000. Shirin se, razočaranoj u Vijeće čuvara, obratio 24-godišnji Amir F. Ebrahimi, spreman progovoriti o napadima na studente i političkim ubojstvima iza kojih su stajale konzervativne figure iz samog vrha režima. Namjeravajući je koristiti isključivo u sudskom procesu, Shirin je njegovu izjavu snimila na video kasetu, koja se na nerazjašnjen način, izazvavši bijes režima, pojavila u javnosti.

Nakon dva saslušanja, Shirin je u lipnju 2000. okrivljena za distribuiranje video kasete, zatvorena u odjelu za političke zatvorenike zatvora Evin. Njezin čin sud je okvalificirao kao „uznemiravanje javnog mnijenja“ i „narušavanje ugleda države“ kao da to nisu bile likvidacije sponzorirane od strane režima. Iako je Vrhovni sud povukao osudu na 5-godišnju zatvorsku kaznu i zabranu bavljenja odvjetničkim poslom, Shirin je u samici provela stravičnih 25 dana tijekom kojih joj se povratilo mucanje iz djetinjstva. Javad je, stavivši obiteljsku kuću pod hipoteku, platio kauciju od 20-tak tisuća eura.

Od 2002. režim je započeo cenzurirati i internetske stranice.²⁶ Dozvola za tiskanje novina već je odavno podrazumijevalo odanost režimu, a objavljivanje knjiga bilo je nemoguće bez cenzure. Opirući se sustavnom dokidanju nejakih ostataka slobode

26 Na početku Hatamijeva mandata 1997. u Iranu se dogodila prava „medijska revolucija“. Samo u Teheranu je preko noći s izlaženjem započelo 10-tak velikih neovisnih novina koje su dokumentirano izvještavale čak i o likvidacijama sponzoriranim od strane režima. Dodijeljeno je čak 140 licenci za izdavanje novina. No, već nakon 18 mjeseci sve će biti opozvane, pa čak i za novine koje su podupirale Hatamija. Silan broj izdavača i novinara završio je u zatvorima. Samo u travnju 2000. prisilno je zaustavljen rad 14 reformistički orijentiranih novina. Parlamentarni pokušaj revizije represivnih zakona protiv slobode tiska, onemogućio je „Veliki vođa“, ocijenivši da „nije religijski legitimirana i da nije u interesu niti države niti sustava“.

tiska, Shirin se angažirala i u obrani novinara koji su, zagovarajući slobodu govora i neovisnog tiska, listom završavali u zatvoru.²⁷ No, simbol definitivnog razočaranja reformista u predsjednika Hatamija bit će ubojstvo kanadsko-iranske novinarkice i fotografkinje Zahre Kazemi. Nakon što je 2003. fotografirala studentske prosvjede, Kazemi je odvedena u zatvor Evin. S frakturom lubanje nedugo potom donesena je u teheransku vojnu bolnicu u kojoj će i umrijeti. S njezinom majkom, Shirin je uzalud pokušavala otkriti nalogodavce ubojstva, iako je režim u početku Kazeminu smrt pokušao prikazati kao nesretan slučaj. Sudski proces, iz kojeg je isključena javnost, pokazao se pukom farsom režima. Čak je i Shirin kao odvjetnici bilo zabranjeno govoriti. Sud je za smrt Kazemi, uslijed diplomatskog pritiska Kanade, kaznio tajnog agenta, koji je kao žrtveni jarac poslužio skrivanju nalogodavaca.

Da bi borbu za ljudska prava učinila učinkovitijom, Shirin je 2001. utemeljila „Centar za zaštitu ljudskih prava“. U okrilju Centra, čija je predsjednica Shirin, 20 pravnik bez naknade brani političke optuženike. Pružajući financijsku podršku obiteljima političkih zatvorenika, Centar sačinjava i izvještaje o stanju ljudskih prava u Iranu, koje posreduje međunarodnim organizacijama. Režim je, smatrajući to „propagandom protiv sistema“, u prosincu 2008. zatvorio urede Centra. Na proganjanje suradnika Centra – zastrašivanja, isključenja iz odvjetničke komore, protjerivanje s fakulteta... – Shirin je, nimalo ustrašeno, uzvratila: „Možete zatvoriti naše urede, ali ne i naša usta!“

Kao zagovornica slobode vjere, Shirin se, izazvavši „sveti bijes“ režima, 2007. poduzela i obrane utamničenog 7-članog vodstva bahaističke zajednice. Oko 300 tisuća članova bahaističke zajednice u Iranu je nakon islamske revolucije izgubilo sva prava, pa čak i pravo na studiranje. Da joj se osveti, režim je proširio lažnu vijest da je jedna od njezinih kćerki prešla na bahaizam.²⁸ Budući da je u Iranu kazna za otpadništvo smrt, to je predstavljao javni poziv na linč. U režimskom tumačenju islama nema mjesta za slobodu vjere (i nevjere). U borbi za ljudska prava Shirin nisu poljuljale niti nebrojene prijete smrću niti dva atentata koja je preživjela: „Ljepota života sastoji se u borbi u tako teškoj situaciji kakva je u Iranu.“ Prepustivši svoj život sasvim u Božje ruke, naučila se živjeti sa stalnom prijete smrću u društvu kojim vlada strah: „Uvijek kad mogu izvući nekog političkog zatvorenika iz zatvora, to su trenuci sreće u mom životu. [...] Svako jutro kad ustanem kažem sebi da nemam pravo biti umorna, da nemam pravo izgubiti nadu.“ Događanja u Iranu su je učinila ne-skrivenom zagovornicom razdvajanja religije i drža-

ve jer je to jedini način da režim religijska uvjerenja naroda ne instrumentalizira u svoju korist: „Ono što danas imamo u Iranu nije religijski režim nego režim u kojem ljudi na vlasti instrumentaliziraju religiju da bi ostali na vlasti.“

Nije pristala na česte savjete prijatelja da napusti Iran, uvjeren da se promjene u Iranu moraju dogoditi nenasilno, postupno i iznutra, budući da je demokratizacija dinamičan proces koji zahtijeva vrijeme, ali ne smije trajati unedogled jer bi postao sredstvo u rukama diktatora da produže vijek svojim korumpiranim režimima: „Ne smije se zaboraviti da kulturne promjene i promjene etike trebaju vrijeme. [...] U prvim godinama dijete u školi uči četiri temeljne računske operacije. Malo po malo rješava jednostavne matematičke zadatke. U posljednjim godinama gimnazije učenik može rješavati teške i komplicirane zadatke. [...] Jednako tako je u slučaju kulturne promjene nekog društva. Ne mogu se švedski zakoni za žene preko noći primjenjivati u Saudijskoj Arabiji ili zakoni utemeljeni na demokratskim načelima u svim afričkim zemljama. Važan je razvoj društva u smjeru više kulture, a u tom sklopu zakoni igraju važnu ulogu. Jedna od zadaća zakona je uloga usmjeravanja. Zakon mora biti jedan stupanj iznad kulture da je može razvijati i uzdizati. Što se tiče primjera Afganistana, tamo se ljude mora poučiti da je obrazovanje nužno za sve. Za obitelji čije kćerke idu u školu moraju se predvidjeti prednosti poput davanja povoljnijih kredita ili davanja prednosti pri namještenju u državne službe. Nakon nekog vremena onemogućavanje školovanja djece i obrazovanje žena mora se proglasiti djelovanjem protivnim zakonu. Za oca koji svojoj kćerki zabranjuje školovanje moraju se tada propisati kazne. To znači da se naprijed mora ići lagano.“

No, Shirin niti Zapad ne pošteduje opravdane kritike za krivnju za katastrofalno stanje ljudskih prava u Iranu, uključujući islamsko-arapske zemlje. Oštro je kritizirala šutnju Zapada o ljudskim pravima u pregovorima o atomskoj energiji s Iranom, uvjeren da na taj način Zapad, zabrinut za vlastitu sigurnost i ekonomski probitak, ali ne i sigurnost građana Irana, kompromitira vlastite moralne vrijednosti, ali dugoročno i vlastitu sigurnost, stabilnost i napredak. Jedino rješenje atomskog spora je unutarnja demokratizacija Irana. Umjesto vojne intervencije koja bi solidarizirala iranski narod s ugnjetavačkim režimom i ekonomskih sankcija koje bi samo pogoršale tešku socijalnu situaciju naroda, Shirin zagovara političke sankcije koje bi pogodile isključivo iransku političku elitu. Svoje zamjerke bez sustezanja upućuje i Svjetskoj banci jer kreditira tiranske vlade, ali i kompanijama poput Nokije i Siemensa, jer im prodaju tehnička sredstava za ograničavanje slobode građana.

Zarana je skrenula pažnju na izobličavanje borbe protiv terorizma u izliku za kršenje ljudskih

²⁷ Među njima su H. Peyman, optužen zbog članaka i govora o slobodi izražavanja, A. Marufi, urednik mjesečnika „Gardoun“, i F. Sarkuhi, urednik mjesečnika „Adineh“.

²⁸ Jedna od njezinih kćerki, postavši elektro-inženjerka, živi u SAD, gdje se i udala, a druga, postavši pravica, u Engleskoj.

prava: „Ne smije se zlorabeći pozivati na demokraciju i ljudska prava. Demokracija se ne smije uzimati kao izlika da se napadne neka zemlja. Ljudska se prava ljudima zasigurno ne mogu donijeti bombama. Borba protiv diktature također ne smije biti izlika da se pljačkaju resursi jednog naroda. Demokracija i ljudska prava ne mogu se ozbiljiti protiv nego samo sa i putem volje naroda.“ Nužno je ovladati uzrocima terorizma. Predrasudama valja stati u kraj jačanjem borbe protiv nepismenosti, a nepravdama reformama UN-a i Svjetske banke.

Kao braniteljica slobode govora i tiska, Shirin se usudila okrenuti i protiv „suptilnih formi“ cenzure u zapadnjačkim zemljama, koje su jednako moćne kao i pritvaranje, i „skrivenoj cenzuri“ koja pogađa ljude u siromašnim regijama: „U industrijskim zemljama svaki drugi čovjek posjeduje kompjuter, a u Angoli jedan kompjuter dolazi na 3 tisuće ljudi. Nejednak pristup internetu ograničava pristup javnosti. To je nejednaka utrka.“

Unatoč zadivljujuće smjelom angažmanu za ljudska prava pod represivnim režimom, Shirin je na Zapadu zadugo bila nepoznata. To će se preko noći promijeniti kad svijetom odjekne neočekivana vijest da će baš njoj 2003. pripasti Nobelova nagrada za mir. Zatekavši je u Parizu na održavanju festivala posvećenog iranskom filmu, ta će vijest iz nje kao prvu reakciju izmamiti tvrdnju da je za Iran ključna promjena uvođenje slobode govora i puštanje političkih zatvorenika.

Nobelova nagrada za mir

Iz pisanog obrazloženja norveškog Povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrade za mir, u kojem se nagrađivanje Shirin zasniva na njezinoj borbi za demokraciju i ljudska prava, s usredotočenjem na prava žena i djece, razaznaje se želja za jačanjem demokratskog pokreta u Iranu, isključivo islamsko-arapskog svijeta, ali i kritika spram zapadnjačkog demoniziranja islama nakon 11. rujna: «Njezino je glavno poprište borba za temeljna ljudska prava jer niti jedno društvo ne zaslužuje oznaku civiliziranog ukoliko ne poštuje prava žena i djece. U eri nasilja dosljedno je zagovarala ne-nasilje. Za njezino stajalište temeljno je da vrhovna politička vlast u zajednici mora biti izgrađena na demokratskim izborima. Kao najbolji put mijenjanja odnosa i razrješenja konflikta podržava prosvjećivanje i dijalog. Ona je uvjeren muslimanka. Ne vidi proturječje između islama i temeljnih ljudskih prava. Za nju je važno da dijalog različitih kultura i religija svijeta za polazište ima njihove zajedničke vrijednosti.»²⁹

U govoru tijekom svečanosti dodjele nagrade Ole D. Mjøs, predsjednik norveškog Povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrade za mir, izrazio je nadu da će nagrada poslužiti kao inspiracija svim borcima

za ljudska prava i demokraciju u Iranu, u islamskom svijetu i u svim zemljama Istoka i Zapada: «posvuda gdje ljudska prava trebaju inspiraciju i podršku». Podsjećajući na ono što je učinila, Shirin je nazvao «voditeljicom i graditeljicom mostova», poput velikih iranskih pjesnika Rumija i Širazija, koja teži povezivanju ljudi iz različitih kultura, rasa i religija.³⁰

U svom govoru Shirin je istaknula da isključivanje žena, polovice svjetskog stanovništva, iz djelatnog sudjelovanja u političkom, socijalnom, gospodarskom i kulturnom životu u stvarnosti znači «otimačinu polovice njihovih mogućnosti cjelokupnom stanovništvu.»

Uvjereni da patrijarhalna kultura i diskriminacija žena, napose u islamskim zemljama, ne mogu trajati vječno, bez sustezanja je kritički progovorila i o kršenju ljudskih prava na Zapadu, posebice u okrilju rata protiv terorizma. Podsjećajući na 55. obljetnicu Opće deklaracije ljudskih prava, sa zebnjom je skrenula pažnju da se čovječanstvo sve više udaljava od njezinih ideala: «Gotovo 1,2 milijarde ljudi živjela je 2002. u neizmjernom siromaštvu, s prihodima manjim od 1 dolara na dan. Više od 50 zemalja bilo je pogodeno ratovima i prirodnim katastrofama. AIDS je do sada stajala života 22 milijuna ljudi, učinivši 13 milijuna djece siročadi.»

S neskrivenim ponosom istakla je svoj iransko-muslimanski identitet: «Ja sam Iranica, potomkinja Kira Velikog. To je onaj isti vladar koji je prije 2500 godina na vrhuncu svoje moći objavio da neće vladati narodom koji to ne želi. Obećao je da ljude neće siliti na promjenu svoje religije. Jamčio je slobodu za sve. Povelja Kira Velikog jedan je od najvažnijih dokumenata za razumijevanje povijesti ljudskih prava. [...] Ja sam muslimanka. Prema Kur'anu, Prorok je islama rekao: 'Ti trebaš ostati u svojoj vjeri, a ja u svojoj religiji.' Ta ista Božja Knjiga zadaćom Proroka smatra pozivanje ljudi na prakticiranje pravde. Od uvođenja islama civilizacija i kultura Irana prožete su i ispunjene čovjekoljubljem, poštovanjem života, pogleda i vjere drugih ljudi, širenjem tolerancije i kompromisa, a izbjegavanjem nasilja, prolijevanja krvi i rata. Navjestitelji te čovjekoljubive kulture su svjetiljke iranske, prije svega gnostičke literature, od Hafiza, Mawlana (na Zapadu poznatijeg kao Rumi) i Attara do Saadija, Sanaeija, Nasera Khosrowa i Nezamija. Njihova poruka u ovoj Saadijevoj pjesmi jasno dolazi do izražaja: 'Jer su svi stvoreni iz iste građe, Adamovi sinovi udovi su istog tijela. Kad jedan od udova zadesi udes, drugi nedotaknuti ne ostaju.»

Govor je zaključila tvrdnjom: «Ako se 21. stoljeće želi osloboditi spirale nasilja, čina terora i rata, i izbjeći ponavljanje iskustava 20. stoljeća, tog katastrofalnog i tlačiteljskog stoljeća za čovječanstvo, nema drugog puta do razumijevanja i prakticiranja svih ljudskih prava za svekoliki ljudski rod, bez

²⁹ Obrazloženje je u cijelosti dostupno na http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2003/press.html

³⁰ Govor je u cijelosti dostupan na http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2003/presentation-speech.html

obzira na rasu, rod, vjeru, nacionalnost ili socijalni status.» Iranski režim nagradu je dočekaao ignoriranjem ili omalovažavanjem. Iako su vijest o nagradi režimski mediji prešutjeli, nevladin sektor je za Shirin organizirao svečani doček u teheranskoj zračnoj luci. Iz Qoma, središnjeg iranskog vjersko-obrazovnog centra, stigla je poruka da je to «posljednja zavjera globalne arogancije usmjerene podrivanju islama». Nemilosrdnoj kritici klerikalno-konzervativnih krugova nije izmakla niti unuka ajatolaha Homeinija i ujedno šogorica predsjednika Hatamija jer je u zračnoj luci tijekom svečanog dočeka Shirin uručila buket. Sam predsjednik Hatami nagradu je, odrekavši joj vrijednost, proglasio političkom.

Unatoč tome, Shirin je, osnažena nagradom koja joj je priskrbila svjetski ugled, nepokolebljivo nastavila borbu za ljudska prava u Iranu. Promjene u Iranu opisala je na temelju svog života u knjizi „Moj Iran – Između revolucije i nade“ (2006), koja se odnosi na razdoblje od 1951. do 2003. ispisanoj, kako sama kaže, „iz perspektive žene koja je ostala u Iranu i za sebe pronašla profesionalnu i političku ulogu u prijeteci jačajućoj teokraciji, iako je od strane islamske revolucije bila gurnuta u prikratak“.

Magazin „Time“ uvrstio je Shirin 2004. u 100 najutjecajnijih žena svijeta.

Nedovršeni san

Uoči kontroverznih izbora 2009. Shirin se nalazila u Španjolskoj. Režimsko nasilje nakon izbora raskrilo je njegov posvemašnji gubitak legitimiteta u narodu, prisilivši Shirin, trenutno nastanjenu u Engleskoj, na prognostvo. Koncem 2009. režim joj je oduzeo Nobelovu nagradu, položenu u sefu jedne teheranske banke, što je jedinstven slučaj u povijesti. Sustavnim pritvaranjem njezinih suradnika, uključujući muža i sestru, izjalovila se svaka pomisao o povratku u domovinu. Zatočena u jesen 2010. njezina suradnica Nasrin Sotoudeh, osuđena je na 11 godina zatvora i 20 godina zabrane bavljenja odvjetničkim poslom, a samo stoga što je kontaktirala Shirin zatvorska kazna joj je produžena za 5 godina. Nakon što je pušten iz zatvora, Javad je prisiljen na televizijska pojavljivanja tijekom kojih se javno mora distancirati od Shirin.

U prognostvu, ne posustajući u nastojanjima oko demokratske promjene Irana, iako sada na

drugačiji način, Shirin pokušava uvjeriti Zapad, još uvijek pragmatično-oportunistički raspoložen spram iranskog režima, u ono što je njoj jasno već desetljećima: „Religija u Iranu instrument je opravdanja političkih ciljeva vlasti. Svaki put kad politički ciljevi moćnika nešto zahtijevaju, nude tumačenje islama prema kojem dotični zakon potiče iz islamskog prava. Nitko im se nema pravo suprotstaviti. Neprijatelji se proglašavaju apostatima. Ako pak moćnici zakon ne mogu proglasiti uz pomoć islamskog prava, u igru ulazi ‘državni razlog’ pa kritičari postaju prevratnici.“

Vrijeme je da misleći muslimani/ke, poput Shirin, islam otmu iz ruku fanatika i diktatora. Umjesto njih to nitko drugi ne može učiniti.

LITERATURA (korištena i za produbljanje)

1. Amin Maluf, „Poremećenost svijeta – Kad se naše civilizacije iscrpe“, *Laguna*, Beograd 2009.
2. Fatima Mernissi, „Zaboravljene vladarice u svijetu islama“, *Buybook*, Sarajevo 2005.
3. Janet Hubbard-Brown, „Shirin Ebadi – Champion for Human Rights in Iran“, *Chelsea House Publications*, New York 2007.
4. Julia Khonsari, „Die Stimme der Stimmlosen – Leben und Werk Shirin Ebadis“, *GRIN Verlag*, München 2008.
5. Khaled Abou El Fadl, „Islam i izazov demokracije“, *Buybook*, Sarajevo 2006.
6. Peter L. Berger (ur.), „Desekularizacija sveta – Preporod religije i svetska politika“, *Mediterran*, Novi Sad 2008.
7. Shirin Ebadi, „Children’s Comparative Law“, UNICEF, Teheran 1998.
8. Shirin Ebadi, „History and Documentation of Human Rights in Iran“, *Roshangaran*, Tehran 1993.
9. Shirin Ebadi, „The Rights of the Child - A study in the legal aspects of children’s rights in Iran“, UNICEF, Teheran 1993.
10. Shirin Ebadi, „The Rights of Refugees“, *Ganj-e Danesh*, Tehran 1993.
11. Shirin Ebadi, „The Rights of Women“, *Ganj-e Danesh*, Tehran 2002.
12. Shirin Ebadi, „Iran awakening – A Memoir of Revolution and Hope“, *Random House*, London 2006.
13. Shirin Ebadi, „Young Workers“, *Roshangaran*, Tehran 1989.
14. Zilka Spahić-Šiljak, „Žene, religija i politika“, *IMIC / CIPS / TPO*, Sarajevo 2007.

Summary

الموجز

SHIRIN EBADI - HUMAN RIGHTS AS A GUARANTEE OF
LASTING PEACE

شيرين عبادي - حقوق الإنسان ضمان للسلام الدائم

Alen Kristic

ألن كريستيتش

The text is a tribute to the life and work of the first Muslim woman and at the same time the first Iranian woman who in 2003 received Nobel Prize for Peace- Shirin Ebadi. Her scientific work and her engagement in social reforms, she brilliantly proved that Islam is not only compatible with the West but the fact that it can present significant source of inspiration for respecting human rights and practicing democracy. Unifying in her courageous endeavour religious and civil responsibility she became a hurdle in the minds of all both religious and profane fundamentalists. Her example represents a warning that by seclusion of women from the religious institutions and the civil society as a whole we rob ourselves of half (or perhaps even more) of the possibilities we need for solving our daily issues effectively. The essential precondition for this is overall catharsis that would primarily include reconsidering the attitude towards women. In the atmosphere of indifference, opportunism and cowardice that is spreading within the Bosnian and Herzegovinian society, including the intellectual, political and religious sphere, comes before us as a reminder that resignation is below the dignity of man, but also as a great encouragement for taking up the responsibilities on both individual and collective level of humanising of our given socio-political reality.

يحتفي هذا المقال بالسيدة شيرين عبادي، أول امرأة مسلمة وأول سيدة إيرانية حازت على جائزة نوبل للسلام سنة ٢٠٠٣. لقد برهنت السيدة شيرين عبادي بعملها العلمي ونشاطها الاجتماعي الإصلاحي على أن الإسلام ينسجم تماما مع حقوق الإنسان، فضلا عن أنه يمثل مصدرا مهما في الدعوة إلى احترام تلك الحقوق وممارسة الديمقراطية. لقد وهدت في عملها الجريء بين المسؤوليتين الدينية والمدنية، فأصبحت بذلك شوكة في العين بالنسبة للمتعصبين الدينيين والعلمانيين. إن مثالها يمثل تحديا للمؤسسة الدينية والمجتمع بأسره بأنهما بإقصائهما للمرأة يحرمان نفسيهما من نصف (وأحيانا أكثر؟) الإمكانيات الموهوبة لتحقيق الأداء المجدي لهما. والذي يشترط له تطهيرهما الذاتي الشامل. بما في ذلك وقبل كل شيء موقفهما من المرأة، وفي البوسنة والهرسك التي يتغلغل في جميع مساماتها جو من اللامبالاة والانتهازية والجبن، حتى يصيب الطبقات الثقافية والسياسية والدينية، فإنها تظهر أمامنا نذيرا من قبح إلغاء الإنسان والقبول اليائس بالأمر الواقع، ومشجعا عظيما للاضطلاع الشخصي والجماعي بالمسؤولية عن رسم واقعنا الاجتماعي السياسي الملموس والوحيد بما يتناسب مع طبيعتنا البشرية.